

Krzysztof Adamowicz

Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

Wyższa Szkoła Zarządzania Środowiskiem w Tucholi

Remigiusz Pieciewicz

Student Wyższej Szkoły Zarządzania Środowiskiem w Tucholi

Krzysztof Woźny

Student Wyższej Szkoły Zarządzania Środowiskiem w Tucholi

ROZDZIAŁ VIII

WPŁYW REJONU I OKRESU POZYSKANIA NA MASĘ TUSZY JELENIA SZLACHETNEGO (*CERVUS ELAPHUS L.*) NA PRZYKŁADZIE OKRĘGOWYCH ZARZĄDÓW POLSKIEGO ZWIĄZKU ŁOWIECKIEGO W SZCZECINIE I OLSZTYNIE

WSTĘP

Spadek jakości osobniczej populacji jelenia szlachetnego wywołał burzliwą dyskusję na temat potrzeby zmiany w zasadach selekcyjnego odstrzału i spowodował lawinę propozycji jakimi metodami można przywrócić populację do normy (Bobek i inni 1992). W Polsce stosuje się prawie wyłącznie selekcję osobników męskich, czyli połowy puli genowej. Druga połowa jest traktowana zawsze po macoszemu, bo przecież sprawy nie załatwi zapis, że strzelamy łanie odbite i cherlawe, nie ucząc, co to znaczy. Chronimy licówki jako ten najcenniejszy genotyp, pozwalając na strzelanie do jeleni w pędzeniach, konia z rzędem temu co zapewni, że z chmary ruszonej przez naganę pierwsza idzie licówka. Dlatego należy zwrócić uwagę na selekcję samic, ucząc jej przyszłych selekcjonerów, i nie tylko bo przecież nie tylko oni na nie polują (Szerszeniewski 2007).

Kolejnym bardzo ważnym zagadnieniem jest wpływ na populację czynników środowiskowych. Należy się spodziewać, że korzystniejsze warunki ekologiczne bytowania poszczególnych populacji będą wpływały na kondycję osobników wchodzących w jej skład. Dlatego też bardzo istotnym zagadnieniem jest analiza regionalnych morfologicznych cech bytowania jeleni w różnych rejonach Polski.

Współcześnie uważa się, że na cechy danego osobnika wpływ matki jest większy niż wpływ ojca. Może to oznaczać, że selekcja prowadzona wyłącznie w odniesieniu do samców nie przyniesie praktycznie żadnego skutku, ponieważ genotyp matki, dominujący w określonych „loci” genowych, może przykrywać

fenotypowe efekty genotypu ojca. Fenotypowy efekt odziedziczalności po matce może być zatem większy niż po ojcu, szczególnie w zakresie formy poroża, co jest istotne dlatego, że masa poroża – poza tą częścią, która wynika z jego formy (dziesiątak z istoty będzie miał większą masę niż szpicak lub szydlarz) – jest kształtowana przez warunki pokarmowe, w jakich żyje samiec w okresie poprzedzającym budowę oraz w okresie budowy poroża (Jeziński 2008).

Korzystny wpływ na populacje jelenia wywierać może dostosowanie kryteriów selekcji do konkretnych rejonów hodowlanych. Jednym z takich kroków byłaby zamiana klas wiekowych byków, tak aby spełniała ona potrzeby danej populacji. Depczyki i inni (1997) proponują dla populacji jelenia bytującego na obszarze Pomorza Zachodniego wyróżnienie w planowanej do pozyskania liczbie byków klasy Ia., tj. szpicaków. Ustalenie poziomu odstrzału dla tej grupy w wysokości 40 %. Odstrzał byków 3- 5- letnich (klasa Ib.) w wysokości 30 % a w II. i III. klasie wieku w wysokości 30 % łącznego planu odstrzału.

Zalewski i Szczepański (2004) stawiają jeszcze dalej idące propozycje polegające na wyodrębnieniu w populacji jelenia mazurskiego sześciu grup wiekowych, w których zalecane byłoby prowadzenie selekcji (brakowania) w ramach odstrzałów: I grupa- drugi rok życia, II grupa- trzeci rok życia, III grupa- czwarty- piąty rok życia, IV grupa- szósty- ósmy rok życia, V grupa- dziewiąty – dziesiąty rok życia, VI grupa- jedenasty rok życia i starsze (Zalewski, Szczepański 2004).

Zagadnienia poruszane w niniejszym opracowaniu nie stanowią co prawda bezpośredniego odniesienia do zasad selekcji stosowanych w kraju jednak pośrednio poprzez porównanie dwóch OZ PZŁ pozwalają na ocenę różnic między populacjami wskazujących na konieczność regionalnego podejścia do selekcji osobniczej.

CEL I ZAKRES BADAŃ

Podstawowym celem badawczym pracy była analiza wpływu rejonu oraz okresu pozyskania osobników męskich gatunku Jeleń szlachetny (*Cervus elaphus L.*) na masę ich tusz. Osiągnięcie zamierzonego celu oparto o szczegółowe analizy porównawcze dwóch rejonów występowania jeleni. W celu realizacji podstawowych problemów pracy sformułowano następujące pytania badawcze:

1. Jak kształtowało się pozyskanie jeleni byków na terenie poszczególnych OZ PZŁ?
2. Jaka była wiekowa struktura pozyskania?

3. W jaki sposób kształtowała się średnia masa pozyskanych tusz byków jelenia w poszczególnych miesiącach i rejonach?
Zakres badań obejmował dwa sezony łowieckie sezon 2006/2007 i 2007/2008.

METODYKA BADAŃ

Podstawowy materiał źródłowy stanowiły dane uzyskane z Zarządów Okręgowych Polskiego Związku Łowieckiego w Olsztynie i Szczecinie.

Analizy oparto na informacjach pochodzących z wyceny prawidłowości odstrzałów oraz jakości trofeów byków jelenia szlachetnego (*Cervus elaphus L.*) wykonywanej przez komisję oceny prawidłowości odstrzałów na terenie w. wym. ZO PZŁ podczas sezonów łowieckich 2006/2007 i 2007/2008. Dane wykorzystane w pracy zawarte były w arkuszu oceny prawidłowości odstrzału jeleni byków. Z analiz wyeliminowano informację na temat osobników, których tusze uległy rozkładowi lub znajdowały się w fazie rozkładu. W związku z brakiem wyczerpujących danych w pracy nie ujęto również informacji na temat byków pozyskanych przez myśliwych dewizowych, a także jeleni pochodzących z terenów OHZ-ów.

W celu realizacji podstawowych problemów badawczych posegregowano i skatalogowano dane dotyczące daty odstrzału (miesiąc) poszczególnych osobników, masy ich tuszy (kg) oraz wiek (lata).

W oparciu o zgromadzone materiały źródłowe wykonano ilościową analizę względnego udziału pozyskania byków Jelenia szlachetnego (*Cervus elaphus L.*) w trójstopniowej skali wiekowej. Przyjęto i sklasyfikowano poszczególne osobniki do odpowiedniej grupy wiekowej zgodnie ze stosowanymi w Polsce zasadami selekcji osobniczej. Względny udział pozyskania poszczególnych klas wieku w całkowitym pozyskaniu określono z następującej formuły:

$$UP = \frac{P_{k.II.III}}{\Sigma P} \times 100$$

gdzie:

UP- udział poszczególnych klas wieku w całkowitym pozyskaniu

$P_{k.II.III}$ – liczba osobników pozyskanych w I, II lub III klasie wieku

P - pozyskanie

Szczegółowej analizie poddano masę tuszy pozyskiwanych osobników w poszczególnych klasach wieku. Przeciętną masę tuszy określono na podstawie średniej arytmetycznej masy tusz pozyskiwanych osobników w różnym wieku.

WYNIKI BADAŃ

Podczas prowadzenia badań poddano analizie 2016 informacji dotyczących masy tuszy byków jelenia szlachetnego (*Cervus elaphus L.*) pozyskanych w sezonach łowieckich 2006/2007 i 2007/2008. Z terenu ZO PZŁ Olsztyn pochodziło 1033 informacje, a z terenu ZO PZŁ Szczecin 983.

W oparciu o wykonane analizy stwierdzono, że w sezonach 2006/2007 i 2007/2008 w obu okręgach największy udział procentowy pozyskanych jeleni stanowiły byki w I klasie wieku. W ZO PZŁ Szczecin w sezonie 2006/2007 pozyskanie tej grupy wiekowej stanowiło 73,42 %, natomiast w sezonie 2007/2008- 78,54 % (ryc.1). Mniejszy procent pozyskanych byków w I klasie wieku odnotowano w ZO PZŁ Olsztyn, w sezonie 2006/2007 wynosił on 54,25 %, w sezonie 2007/2008 – 56,25 % (ryc.1). Porównując poszczególne sezony łowieckie stwierdzono, iż pozyskanie osobników w pierwszej klasie wieku zwiększyło się kosztem pozyskania osobników starszych (o 2 punkty procentowe w ZO PZŁ w Olsztynie i ponad 5% na terenie łowisk ZO PZŁ w Szczecinie).

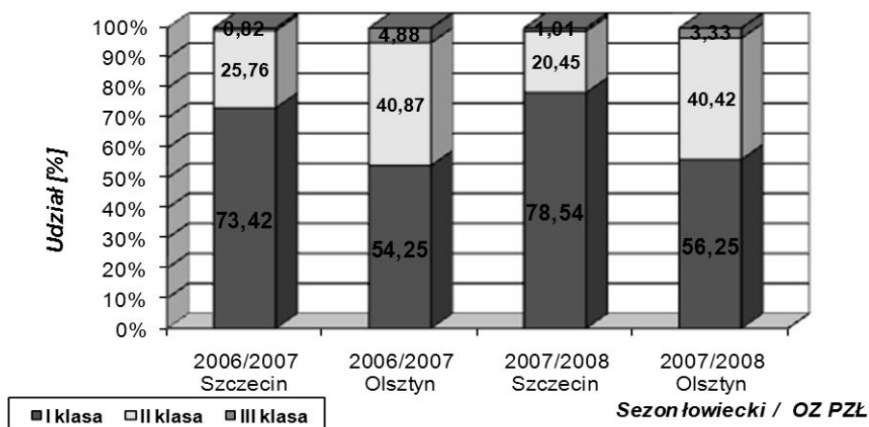
Odmianą sytuację odnotowano w II klasie wieku, gdzie procentowy udział pozyskanych byków był w obu okręgach większy w sezonie 2006/2007. W Okręgu szczecińskim różnica ta wyniosła ponad 5 %, natomiast w Okręgu olsztyńskim zaledwie 0,45 % (ryc.1). Na tej podstawie można stwierdzić, że wzrost pozyskania osobników w I klasie wieku w szczecińskim rejonie został w całości pokryty spadkiem pozyskania w II klasie wieku natomiast w rejonie olsztyńskim proces ten odbywał się głównie za sprawą ograniczenia pozyskania osobników najstarszych.

Najmniejszy udział procentowy pozyskanych jeleni stanowią byki w III klasie wieku. W ZO PZŁ Szczecin w sezonie 2006/2007 strzelono 4 byki, co stanowiło 0,82 %, natomiast w sezonie 2007/2008 – 5 byków (1,01%). Znacznie większy procent byków strzelonych w III klasie wieku odnotowano w ZO PZŁ Olsztyn, odpowiednio w sezonie 2006/2007- 4,88% (16 byków), w sezonie 2007/2008- 3,33% (27 byków).

W oparciu o wykonane analizy można stwierdzić, iż w okręgu szczecińskim pozyskiwano głównie byki w I klasie wieku, co stanowi aż $\frac{3}{4}$ łącznej liczby pozyskanych jeleni. W okręgu olsztyńskim pozyskanie byków strzelonych w I klasie wieku stanowiło nieco ponad połowę łącznej liczby strzelonych jeleni (ryc.1).

Porównując dane z dwóch rozpatrywanych okręgów stwierdzono, że osobniki o większej masie ciała pozyskano na terenie łowisk ZO PZŁ w Olsztynie. Byki pozyskiwane na terenie tego okręgu posiadały średnio o 15% większą masę od byków pozyskanych w okręgu szczecińskim.

Ryc. 1. Względny udział w całkowitym pozyskaniu poszczególnych klas wieku byków Jelenia szlachetnego (*Cervus elaphus L.*) pozyskanych na terenie ZO PZŁ Szczecin i Olsztyn w sezonach 2006/2007 i 2007/2008.

Źródło: Badania własne.

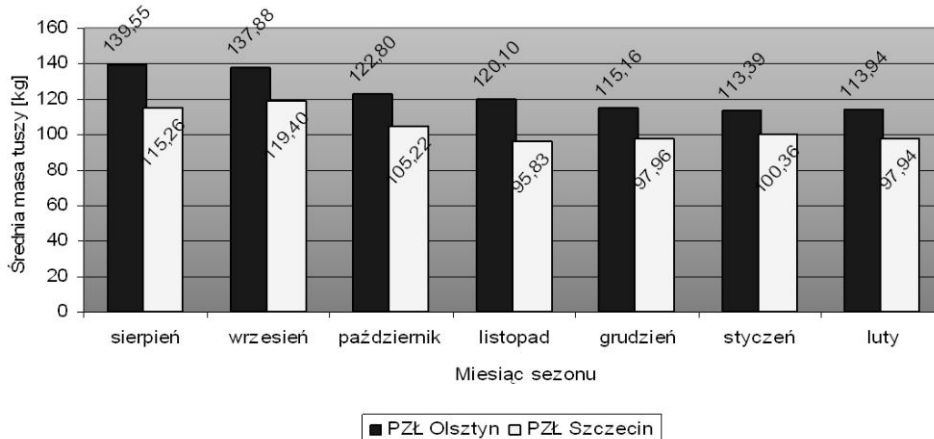
Na uwagę zasługuje fakt, że masa tuszy jelenia związana jest w dużej mierze z obszarem występowania. W ujęciu globalnym można stwierdzić, że najmniejsze Jelenie szlachetne (*Cervus elaphus L.*) występują na terenie Szkocji i Północnej Afryki. Cielęta męskie ważą tam 24 kg, a żeńskie 26 kg (Mithell i inni 1977). Największe z kolei jelenie występują na Bałkanach (Bajcevic 1967).

Na podstawie wykonanych analiz stwierdzono, że w badanym okresie przeciętna masa tusz jelenia szlachetnego zmieniała się. Najwyższą masę odnotowano przed okresem rykowiska (ok. 140 kg- sierpień PZŁ Olsztyn) i w trakcie jego trwania (wrzesień ok. 119 kg -PZŁ Olsztyn). Następnie stopniowo masa pozyskiwanych osobników zmniejszała się. Najwyższy spadek masy tuszy odnotowano w obu okręgach między wrześniem a październikiem i wynosił on 15kg.- olsztyński, 14kg.- szczeciński. Byki osiągnęły najniższą masę tuszy w PZŁ Szczecin w miesiącu listopadzie, natomiast w PZŁ Olsztyn- w styczniu.

Należy zwrócić uwagę, iż spadek masy ciała, mimo nierównomiernego przebiegu, utrzymywał się do końca okresu polowań na jelenie byki, choć średnia masa pozyskanych osobników na terenie OZ PZŁ w Szczecinie wzrosła między grudniem a styczniem o ok. 3 kg, a na terenie OZ PZŁ w Olsztynie między styczniem i lutym o ok. 0,5kg. W syntetycznym ujęciu nie wpływało to jednak na spadkowy trend zmiany masy tusz pozyskanych osobników (ryc. 2).

W oparciu o wykonane badania wykazano, że w miesiącu wrześniu pozyskano ponad połowę, czyli 54,35% całkowitej pozyskanej masy tuszy byków w sezonach łowieckich 2006/2007 i 2007/2008 w obu okręgach.

Ryc. 2. Średnia masa (kg) tusz pozyskanych osobników męskich gatunku Jeleń szlachetny (*Cervus elaphus* L.) pozyskanych na terenie ZO PZŁ Olsztyn i ZO PZŁ Szczecin w sezonach 2006/2007 i 2007/2008.

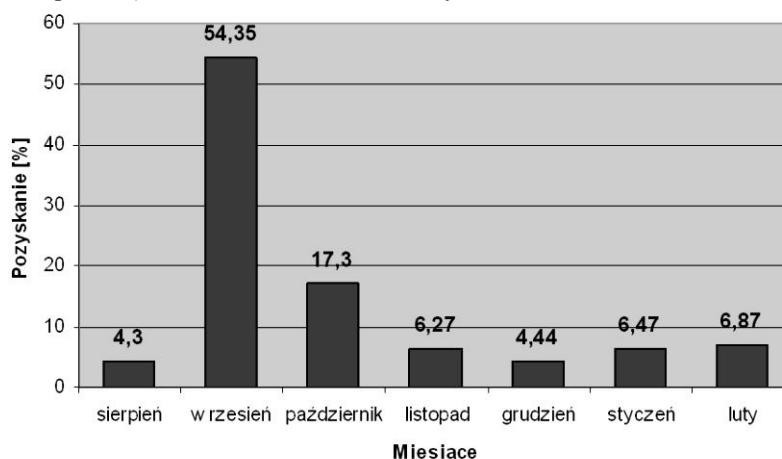

Źródło: Badania własne.

Wpływ na tak duże pozyskanie byków w tym okresie ma niewątpliwie rykowisko, w czasie którego byki zdradzają swoją obecność oraz intensywnie przemieszczają się. Podczas trwania rykowiska myśliwy ma czas na ocenę selekcyjną i oddanie skutecznego strzału. Nie bez znaczenia jest również fakt, iż w tym czasie znacznie łatwiej spotkać dorodne okazy.

Względny udział pozyskanej tuszy w całkowitym pozyskaniu był najniższy w grudniu i wynosił 4,44% (ryc. 3).

Ryc. 3. Procentowy udział pozyskanej łącznie masy tuszy gatunku Jeleń szlachetny (*Cervus elaphus* L.) w ZO PZŁ Szczecin i Olsztyn w sezonach 2006/2007 i 2007/2008

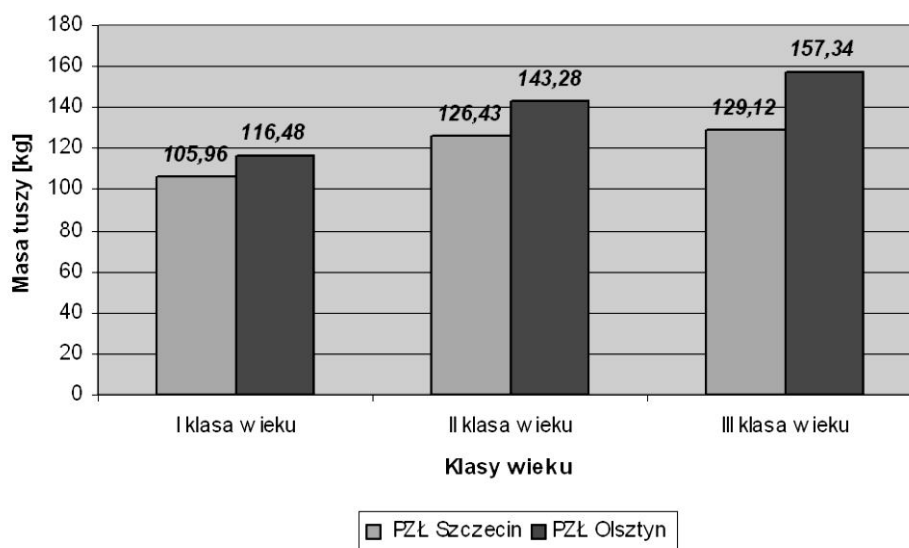
Źródło: Badania własne.

Pozyskanie masy tuszy stopniowo wzrastało w miesiącach styczniu i lutym odpowiednio o 2,03% i 2,43% w stosunku do grudnia.

Porównując na podstawie przeprowadzonych analiz średnią masę tuszy jeleni pozyskanych w Okręgach szczecińskim i olsztyńskim w trzech klasach wieku, należy stwierdzić, iż najmniejszą średnią masę tuszy miały byki w I klasie wieku, a największą w III klasie (ryc.4). Na uwagę zasługuje fakt, że wyraźnie widoczna jest różnica w średniej masie tuszy między bykami strzelonymi w ZO PZŁ Szczecin i ZO PZŁ Olsztyn. W każdej klasie wieku znacznie większą tuszą charakteryzują się byki pozyskane w okręgu olsztyńskim. Różnice te wynosiły odpowiednio: w I klasie wieku-10,52kg, II klasie wieku- 16,85kg, III klasie wieku – 28,22kg. Wynika z tego, że dysproporcja w poszczególnych klasach wieku między rozpatrywanymi okręgami zwiększała się wraz z wiekiem pozyskiwanych osobników.

Przeciętna masa tuszy osobników męskich pozyskanych w okręgu olsztyńskim w II klasie wieku była nawet większa o 20,16 kg od masy tuszy byków pozyskanych w III klasie wieku w okręgu szczecińskim (ryc.4).

Ryc. 4. Średnie masy tuszy pozyskanych osobników gatunku Jeleń szlachetny (*Cervus elaphus* L.) w łowiskach ZO PZŁ Olsztyn i ZO PZŁ Szczecin w sezonach 2006/2007 i 2007/2008.

Źródło: Badania własne.

PODSUMOWANIE

W oparciu o zgromadzone informacje źródłowe i wykonane badania stwierdzono, że w rozpatrywanym okresie w obu OZ PZŁ pozyskiwano jelenie we wszystkich klasach wieku. Największe pozyskanie odnotowano w I klasie wieku które w zależności od sezonu i rejonu pozyskania wahało się w granicach 54% do blisko 79% wszystkich pozyskanych osobników. W świetle najnowszych przepisów (Uchwała PZŁ nr 63/2009), w których plan odstrzału musi wynikać z rzeczywistego stanu populacji i nie może być prostym przełożeniem wskaźników modelowych, wydaje się, że wzmożone pozyskanie byków najmłodszych w analizowanych OZ PZŁ było błędne. W populacjach o zachwianej strukturze wiekowej, w grupie jeleni - byków i przewadze osobników w I klasie wieku, a taką sytuację obserwujemy w większości łowisk w Polsce, należy podjąć zdecydowane kroki prowadzące do zmiany tej sytuacji.

Winno to nastąpić poprzez ochronę byków prawidłowo rozwijających się w II klasie wieku oraz ograniczenie nadmiernego odstrzału w klasie I. Odstrzał w I klasie wieku nie może w żadnym przypadku przekraczać 50% stanu jeleni - byków przeznaczonych do odstrzału w danym sezonie, a tym samym niedopuszczalnym jest, aby jelenie - byki były zamiennie odstrzeliwane w innych niż zaplanowane klasach wiekowych. Autorzy stoją na stanowisku, iż jeśli jest to możliwe należy realizować odstrzał jeleni byków w pierwszej klasie wieku na poziomie dolnej dopuszczalnej granicy ok. 30%, natomiast odstrzał byków w II klasie wieku realizować z dominującym udziałem osobników w przedziale 8-10 lat (7-9 poroża). Postarzanie populacji jelenia szlachetnego w Polsce ma zarówno charakter ekologiczny jak i ekonomiczny. Z wykonanych badań wynika, że wraz z wiekiem zwiększa się masa pozyskiwanych osobników. Ma to wymierny efekt ekonomiczny związany z przychodami ze sprzedaży tusz pozyskanych osobników.

Nasilenie pozyskania w okresie rykowiska (wrzesień ponad 54%) należy ocenić jako prawidłową praktykę stosowaną w Polsce. Oczywistymi są tu aspekty ekologiczne związane z możliwością wykonania lepszej oceny osobników dominujących. Poza tym niemałą rolę w realizacji gospodarki łowieckiej odgrywają przychody ze sprzedaży tuszy. Z wykonanych badań wynika, iż masa tuszy pozyskanych osobników jest największa na początku sezonu łowieckiego, dlatego też przychody do kas kół z tytułu sprzedanych tusz są największe. Przykładowo przy hipotetycznej cenie 5zł/kg jeleniny za przeciętnej masy osobnika ok. 140 kg pozyskanego we wrześniu koła łowieckie i OHZ otrzymają 700 zł, natomiast osobnik pozyskany na końcu sezonu łowieckiego którego przeciętna masa wynosi ok. 114 kg przyniesie dochód w wysokości 570 zł. Z łatwością można policzyć,

że pozyskanie byka łojnego we wrześniu przyniesie dodatkowy przychód w wysokości 130 zł. Relacje te zwiększą się jeszcze wraz ze wzrostem ceny. Przykładowo przy cenie 7zł/kg różnica ta będzie wynosiła już 182 zł.

LITERATURA

1. Bajcev S. 1967 Zandemanat na mesoto ot blagorodnija jelen. Gorsko stopanstvo 11.
2. Bobek B., Morow K., Perzanowski K., Kosobucka M. 1992. Jeleń. Wydawnictwo Świat, Warszawa.
3. Depczyk K., Łogin M., Pielowski Z., Przybyłksi A., Weksej K., Wędziński A. 1997. Warunki i zasady gospodarowania populacją jelenia na Pomorzu.
4. Jezierski W. 2008. Selekcjonowanie płowej- zakończmy ten biologiczny nonsens. Brać Łowiecka 7.
5. Mithell B., Staines B., Welch D. 1977 Ecology of red der: a research review relevant to their management in Scotland. Institute of Terrestrial Ecology, Cambridge
6. Szerszeniewski W. 2007. Co z tą selekcja? Łowiec Polski. 10.
7. Uchwała nr 63/2009 Naczelnej Rady Łowieckiej z dnia 16 kwietnia 2009 r. w sprawie: zmiany uchwały nr 57/2005 Naczelnej Rady Łowieckiej z dnia 22 lutego 2005 r. w sprawie przyjęcia: zasad selekcji osobniczej i populacyjnej zwierząt łownych w Polsce oraz zasad postępowania przy ocenie prawidłowości odstrzału.
8. Zalewski D., Szczepański W. 2004. Grupy wiekowe byków jelenia szlachetnego (*Cervus elaphus* L.), w ramach których powinna być prowadzona selekcja osobnicza na Warmii i Mazurach. Sylwan. 8.
9. Zasady selekcji osobniczej i populacyjnej zwierząt łownych w Polsce oraz zasady postępowania przy ocenie prawidłowości odstrzału. Załącznik do uchwały NRL nr 57/2005 z dnia 22 lutego 2005r.